

ปรัชญาไทยมีจริงหรือ

วณิดา ขำเขียว

ก่อนที่จะตอบคำถามนี้ เราควรพิจารณาคำว่า “ปรัชญา” ก่อนว่าความหมายที่เป็นสากลนั้นหมายถึงอะไร และบัญญัติความหมายให้ตรงกัน มิฉะนั้นจะเกิดปัญหาในภายหลังว่าอย่างไร จึงจะเรียกว่า ปรัชญา ในที่นี้ขอใช้ความหมายที่ปรากฏอยู่ในพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2525 ได้ให้ความหมายไว้ว่า “วิชาว่าด้วยหลักแห่งความรู้และความจริง” ซึ่งความหมายนี้ไม่ได้กล่าวถึงความเป็นระบบแห่งความคิด ดังนั้นแนวคิดใดที่กล่าวถึงความรู้และความจริงก็จะเป็นปรัชญาได้ทั้งนั้น โดยที่ความรู้นั้นอาจจะไม่มีการแสดงออกมาซึ่งความเป็นระบบเลย อาทิเช่น กระแสแนวคิดซึ่งเป็นภูมิปัญญาของคนไทย ซึ่งเป็นชาติเก่าแก่ชาติหนึ่งที่มีนักคิดและนักแสวงหาความรู้ ความจริงเกี่ยวกับโลกและชีวิตเป็นจำนวนมากไม่น้อย นักคิดเหล่านี้เราอาจยกย่องให้เป็นนักปราชญ์ได้ในฐานะที่เป็นผู้แสวงหาคำตอบเกี่ยวกับอันติมัสัจจ์ แล้วแสดงความรู้ที่ออกมาอย่างเหมาะสมสำหรับสภาพการณ์ของแต่ละยุค เช่น อยู่ในรูปของตำนานธรรม นิทานพื้นบ้าน วรรณกรรมและศิลปกรรม เป็นต้น จากผลิตผลที่เกิดจากความคิดสร้างสรรค์นี้ได้ให้คำตอบที่น่าพอใจสำหรับคนในยุคหนึ่งๆ และสามารถนำมาใช้ได้ในชีวิตจริงจนหล่อหลอมคนไทยหลายเผ่า และ

คนจากชาติอื่นที่เข้ามาอาศัยในภายหลังให้เป็นเนื้อเดียวกัน เกิดจิตสำนึกของความเป็นไทยร่วมกัน ดังนั้นปรัชญาไทยจึงต่างจากปรัชญาตะวันตกโดยทั่วไป ในประเด็นที่ไม่ใช่การคิดเพื่อสนองความอยากรู้อยากเห็นเท่านั้น แต่ต้องนำมาประยุกต์ใช้ให้เกิดประโยชน์ได้จริงในชีวิตประจำวัน ลักษณะเช่นนี้เราน่าจะเรียกว่า “ปรัชญาชีวิต”

นอกจากนี้ปรัชญาไทยยังมีคุณลักษณะเด่นอีกอย่างหนึ่งที่น่าสนใจ คือ ไม่มีลักษณะของการโจมตีกัน แต่มีลักษณะของการประนีประนอม แม้ว่าจะได้รับอิทธิพลจากศาสนาของต่างชาติ แต่ก็รู้จักนำมาปรับใช้ประสานไปกับความคิดดั้งเดิมของบรรพบุรุษ ความประนีประนอมจึงเป็นอีกลักษณะหนึ่งของปรัชญาไทย

ภูมิปัญญาในลักษณะตามที่กล่าวมาข้างต้นนี้ บรรพบุรุษไทยได้ช่วยกันสร้างเสริมเติมแต่งและสั่งสมกันต่อๆ มาและได้ถ่ายทอดให้แก่อนุชนรุ่นหลัง ประเด็นปัญหาที่นักปราชญ์ไทยให้ความสนใจค้นคว้าและแสวงหาความจริงกันมาตลอดนั้น อยู่ในขอบเขตของความรู้ที่เกี่ยวกับโลกและชีวิต ซึ่งเราสามารถสรุปเป็นประเด็นได้ดังนี้ คือ

1. ใครเป็นผู้สร้างโลก
2. อันติมัสัจจ์คืออะไร

3. ธรรมชาติเกิดขึ้นได้อย่างไร
4. ชีวิตคืออะไร
5. อะไรเป็นสาเหตุให้ชีวิตเกิดมา
6. ชีวิตดำเนินไปอย่างไร
7. อะไรเป็นเป้าหมายสูงสุดของชีวิต
8. ทำอย่างไรจึงจะทำให้ชีวิตมีความสุข
9. ชีวิตหลังความตายมีหรือไม่ และถ้ามี

ชีวิตหลังความตาย แล้วชีวิตนั้นเป็นอย่างไรรวมถึงจะสิ้นสุดเมื่อใด

ประเด็นของปัญหาตามที่กล่าวมาข้างต้นนี้ ส่วนใหญ่นักปราชญ์ไทยได้พยายามแสวงหาคำตอบตลอดมา และคำตอบเหล่านี้ตั้งอยู่บนพื้นฐานหลัก 3 ประการ คือ

1. กระแสความคิดดั้งเดิมก่อนรับนับถือศาสนาพราหมณ์ และพุทธ
2. กระแสความคิดที่มีศาสนาพราหมณ์เป็นพื้นฐาน
3. กระแสความคิดที่มีศาสนาพุทธเป็นพื้นฐาน

1. กระแสความคิดดั้งเดิมก่อนรับนับถือศาสนาพราหมณ์และพุทธ

กระแสความคิดนี้เกิดขึ้นจากความพยายามที่จะค้นหาความรู้เกี่ยวกับโลกและชีวิต จึงสังเกตุสิ่งแวดล้อมแล้วพยายามหาคำตอบ ในระยะเวลาที่คนไทยยังไม่มีศาสนาที่เป็นระบบ มีแต่ความเชื่อถือในพลังอำนาจแบบปฤคาธิชฐาน (personal force) ได้แก่ แถน และผี ฉะนั้นหลายคนอาจจะมองได้ว่ามันเป็นเพียงความเชื่อถืออย่างหนึ่ง แต่ถ้าเราพิจารณาสิ่งที่ซ่อนเร้นอยู่ในความเชื่อเหล่านี้ เราจะเห็นกระแสปรัชญาที่เกี่ยวข้องกับการค้นหาว่าโลก

เกิดขึ้นได้อย่างไร ใครเป็นผู้สร้าง และเราจะดำเนินชีวิตอย่างไรให้มีความสุข ทั้งหมดนี้เราสามารถศึกษาได้จากตำนานธรรมชาติและนิทานพื้นบ้านที่เกี่ยวกับการสร้างโลกและมนุษย์ เราอาจกล่าวได้ว่าเป็นแนวคิดทางอภิปรัชญาของไทยยุคดั้งเดิม อาทิเช่น ตำนานพื้นบ้าน เรื่องปู่สังกะสา ย่าสังกะสี ซึ่งเล่ากันมากในภาคเหนือของประเทศไทย เรื่องมีอยู่ว่า

โลกเรานี้เป็นแผ่นดินโล่งเตียนมีทะเลเว้งว่างว่างเปล่า ไม่มีสัตว์ และดวงอาทิตย์ ดวงจันทร์ ดวงดาว ทุกอย่างเงียบและมืด จอมแถนแห่งแถนทั้งหลายเห็นว่าโลกน่าจะมีชีวิตที่เบิกบานมากกว่านี้ จึงมีพระบัญชาให้ปู่สังกะสาและย่าสังกะสี ซึ่งเป็นแถนฟ้าเหมือนกันนำน้ำเต้าวิเศษลงมาตั้งพื้นโลกแล้วก็ทวนน้ำเต้าแตกออก ปรากฏว่าเม็ดน้ำเต้าแต่ละเม็ดเพาะชีวิตนับหมื่นชนิด ปู่กับย่าจึงเอาเม็ดน้ำเต้าวิเศษนั้นหว่านขึ้นไปบนฟ้าและแผ่นดินทำให้เกิดดวงดาว ดวงอาทิตย์ ดวงจันทร์ ภูเขา แม่น้ำ ต้นไม้ดอกออกบานสะพรั่ง แต่ไม่ได้เกิดมนุษย์และสัตว์ เพราะในเมล็ดน้ำเต้านั้นไม่ได้เพาะชีวิตเหล่านี้แถนทั้งสองจึงตกลงกันใช้เวลา 100 ปี สร้างมนุษย์และสัตว์โดยเอาดินเหนียวมาปั้นรูปคนของแต่ละเพศ เสร็จแล้วได้ให้ชีวิตวิญญาณและพลังแก่พวกเขาและให้พวกเขาจับคู่เป็นสามีภรรยา กัน ออกลูกออกหลาน ครั้งแรกนั้นยังไม่มีภาษาใช้ และพูดไม่เป็นแถนทั้งสองจึงสอนพวกเขา และตั้งชื่อเรียกพวกเขาว่า “มนุษย์” จากนั้นแถนทั้งสองได้ใช้ดินเหนียวปั้นรูปสัตว์และแมลง โลกที่เงียบเหงาก็เริ่มมีชีวิตชีวา

เรื่องในทำนองเดียวกันนี้ได้มีปรากฏเหมือนกันในตำนานพื้นบ้านของพวกไทใหญ่ ไทลื้อและไทเขินแต่การเรียกชื่อของสองแถนนี้ต่างกันออกไป

พวกไทยใหญ่เรียก ปู่สา่งสี่ ย่าสา่งสี่ ไทยเขินเรียก ปู่สังกะสี่ ย่าสังกะสี่ แต่ของพวกไทยเขินมีข้อนำสนใจก็คือ ตอนท้ายของนิทานนี้ได้สรุปว่า ปู่และย่านั้นได้เอาดินมาสร้างเฉพาะมนุษย์และสัตว์เท่านั้น ยกเว้นสัตว์ที่ไม่มีกระดูกพวกนี้เกิดมาจากผลไม้ไม่ว่า เช่น ฝီးลื้อ หนอน ยุง แมลงวัน ปลิง และไส้เดือน

เราอาจกล่าวได้ว่าคนไทยเผ่านี้คงจะสังเกตจากสิ่งแวดล้อมรอบตัว แล้วตั้งเป็นสมมติฐานขึ้นมา จึงสรุปได้ว่าสัตว์ไม่มีกระดูกเกิดจากผลและใบของพืช แม้ว่าคำตอบนี้ไม่เป็นที่น่าพอใจของคนทั่วไป โดยเฉพาะนักวิทยาศาสตร์ และเนื้อหาเรื่องราวดูจะเป็น Fiction มากกว่าเกิดขึ้นจริง แต่จุดนี้ไม่สำคัญเท่ากับข้อคิดหรือสาระที่แฝงอยู่ซึ่งไม่ต่างไปจากนิยายหลายเรื่องของพวกเขา Existentialism ที่เราไม่มีใครจะให้ความสนใจว่าเหตุการณ์เหล่านั้นเกิดขึ้นจริงหรือไม่ เราสนใจแต่สาระที่แฝงอยู่เท่านั้นว่ามันได้ทำให้เราเกิดปัญญาอะไรบ้าง และปัญญานั้นจะช่วยแก้ไขชีวิตของเราให้ดีขึ้น และมีความสุขมากขึ้นอย่างไร นอกจากนี้ยังแสดงให้เห็นถึงความกล้าหาญทางความคิด และ**ความพยายามที่จะเรียนรู้ชีวิตรอบตัว จึงแสวงหาความรู้และค้นหาคำตอบเท่าที่สิ่งแวดล้อมจะอำนวยให้ได้เพื่อเป็นพื้นฐานสำหรับคนรุ่นต่อไปที่จะค้นหา**

เรื่องของแกนนี้ไม่ได้มีเฉพาะในภาคเหนือเท่านั้น แม่นในภาคอีสานได้มีกล่าวไว้เช่นกัน อาทิเช่น ตำนานเรื่อง ขุนบรม หรือขุนบอสม ซึ่งกล่าวไว้ว่า มนุษย์และสรรพสิ่งทั้งหลายนี้เกิดจากน้ำเต้าใหญ่ 2 ผล ภายในน้ำเต้านี้มีมนุษย์ชาย หญิง และสัตว์ ได้ออกมาตามรอยที่แกนได้เจาะไว้ เมื่อรูที่เจาะไว้ต่างกันมนุษย์ที่คลานออกมาจากร่องจึงมีผิวสีต่างกัน ต่อมาขุนบรมผู้เป็นต้นวงศ์กษัตริย์ได้จัดกลุ่มชั้นวรร

ณะของมนุษย์โดยดูจากสีผิวเป็นหลัก พวกผิวดำได้แก่ไทยเล็มและไทยวี (เป็นเผ่าพันธุ์ข่า) ถูกจัดเป็นทาสเพราะรูปร่างตัวดำ เกิดจากแกนใช้เหล็กเผาไฟเจาะรูน้ำเต้า ส่วนอีกพวกผิวขาวเพราะใช้สิ่วเจาะน้ำเต้า พวกนี้ขุนบรมจัดให้อยู่ในกลุ่มชั้นสูง ได้แก่ เผ่าไทยเลียน ไทยลิน และไทยล่อ นี่คือการจัดการสังคมเพื่อให้เกิดความสงบสุขของคนไทยดั้งเดิม

เราอาจสรุปได้ว่า แกนก็คือพวกเทพเจ้าหรือเทวดาที่มีฤทธิ์ ซึ่งจัดอยู่ในจำพวกผีประเภทหนึ่ง เพราะผีก็คือสิ่งที่เราไม่สามารถเห็นและจับต้องได้ มีฤทธิ์มีอำนาจ ดลบันดาลสารพัดอย่าง ผีมีทั้งชั้นสูงและชั้นต่ำ ได้แก่ ผេดหรือเปรต อสุรกาย และพวกวิญญาณต่างๆ

อย่างไรก็ตามเรื่องของแกนและผี เป็นเรื่องแสดงให้เห็นถึงพัฒนาการทางความคิดของมนุษย์ที่มีต่อปรากฏการณ์ตามธรรมชาติ และพยายามที่จะอธิบายเหตุนี้ๆ โดยอาศัยประสบการณ์และสภาพแวดล้อมเท่าที่มีอยู่มาเป็นเครื่องสนับสนุนเหตุผลที่ใช้อธิบาย

นอกจากเรื่องแกนและผีแล้ว ขวัญยังเป็นอีกกระแสแนวคิดหนึ่งที่มีความเก่าแก่เช่นกัน แต่การอธิบายในเรื่องขวัญนั้นยังคงให้ความสับสนอยู่มาก เพราะมีผู้อธิบายขวัญทั้งในลักษณะที่เป็นพลังธรรมชาติแบบมานา (mana) ซึ่งเป็นพลังธรรมชาติที่ไม่มีตัวตน บุคคล แต่มีอำนาจบันดาลให้เกิดสุขและทุกข์แก่มนุษย์ได้ แต่โดยทั่วไป ความเชื่อในเรื่องขวัญนั้นมักจะมีการอธิบายที่ออกมาในรูปของบุคลิกฐาน (personal power) เหมือนกับวิญญาณหรือผีที่มีอยู่ในมนุษย์ทุกคน ถ้าขวัญหายไปหรือหนีไป อาจทำให้เกิดเหตุร้ายแก่เจ้าของร่างได้

จึงเป็นที่มาของประเพณีและวัฒนธรรมของการเรียกขวัญ ผูกขวัญและทำขวัญ

อนึ่ง ในเรื่องแกน ขวัญ และผีนี้ ถ้ามองด้านหนึ่งหรือแง่มุมหนึ่งมันเป็นความเชื่อมากกว่าปรัชญา แต่ถ้ามองอีกด้านหนึ่งหรือแง่มุมหนึ่งโดยพิจารณาเฉพาะคำว่า แกน ขวัญ และผี จะเห็นว่าปัญหาไม่ต่างไปจากปัญหาที่ว่าจิตคืออะไร วิญญาณคืออะไร ผีคืออะไรและมีจริงหรือไม่ ปัจจุบันปัญหาเหล่านี้ยังเป็นข้อถกเถียงและวิพากษ์วิจารณ์กันอยู่ แต่ถ้าเราพิจารณาสิ่งที่แฝงอยู่ในความเชื่อเหล่านี้ เราจะเห็นความพยายามของคนโบราณที่จะค้นหาความรู้และความจริงเกี่ยวกับโลกและชีวิต โดยตั้งสมมติฐานแล้วผูกเรื่องเป็นนิยายหรือนิทาน หรือเป็นเรื่องเล่าแบบปากต่อปาก ซึ่งบางเรื่องอาจจะมีจริยธรรมสอดแทรกด้วย เพื่อเป็นอนุสติเตือนใจให้ประพฤติดี

นอกจากนี้ ยังมีแนวคิดสำคัญที่มีค่าควรแก่การศึกษา และอาจยกย่องได้ว่า เป็นปรัชญาไทยอีกรูปแบบหนึ่งในยุคดั้งเดิม ซึ่งแสดงให้เห็นถึงภูมิ

ปัญญาของคนโบราณที่รู้จักสอนจริยธรรมแก่ลูกหลาน แต่ออกมาในรูปของคำคมและสุภาษิต ซึ่งคนโบราณนิยมคิดขึ้นมาเพื่อเป็นคติเตือนใจเพื่อเป็นวิถีทางของการดำเนินชีวิตและเป็นหลักจริยธรรมที่มุ่งสอนบุคคลให้ประพฤติตนอยู่ในทำนองคลองธรรมในขณะเดียวกันก็แสดงให้เห็นถึงถ้อยคำอันหลักแหลมลึกซึ้ง ในภาคอีสานนั้นได้อนุรักษ์แนวคิดนี้ไว้อย่างดี โดยมีผู้สืบทอดกันมาแบบปากต่อปากและให้ชื่อเรียกว่า “ผญา” จากหนังสือ “ของดีอีสาน” ของคุณจรรุบุตร เรื่องสุวรรณ ได้ให้ความหมาย “ผญา” ไว้ว่า “ปัญญาหรือปรัชญาหรือคำพูดที่เป็นภาษาที่มีความหมายในเชิงเปรียบเทียบ” และคุณจรรุบุตรธรรมวัตติ ผู้เขียน “ผญาบทกวีของชาวบ้าน” ได้ให้ความหมายในทำนองเดียวกันว่า “ปัญญา” เพราะเสียง “ป.” หรือ “ปร” คือ เสียง “ผ.” ในภาคอีสานซึ่งเป็นภาษาดั้งเดิมของคนไทยคำว่า “ปัญญา” จึงกลายเป็นเสียงเป็น “ผญา”

เราอาจกล่าวได้ว่า ผญา คือ คำพูดที่หลัก

แหลมได้สาระ ทำให้เห็นสติปัญญาของผู้พูดและเห็นปรัชญาที่แฝงอยู่ ดังตัวอย่างต่อไปนี้

1. ดกหมู่แอ้ง เป็นแอ้ง ดกหมู่กา เป็นกา
2. คันได้กินปลาแล้วอย่าลืมนู ปะ ปลอย

กลางเทือปลาขาดช่องยังสีได้ป่นปู

3. ลิบรู่บ่ท่อกเคย ลิบลูกเขยบ่ท่อกพ่อเก่า
4. อย่าฟังความเบา อย่าเอาความง่าย
5. วัวบ่กินหญ้าอย่าลืมน้เขาหัก หมูป่กิน

ร่าอย่าลืตีดั่งเว้ย

นอกจากทางอีสานแล้ว คนไทยภาคเหนือก็มีสุภาษิตที่ให้แง่คิดทางปรัชญาชีวิตเช่นกัน เช่น

วัวควายกินหญ้าบ่ช่างขมเขามันลง

สุภาษิตนี้ตรงกับภาษากลางว่า “อย่าข่มเขา โคนั้นให้กินหญ้า”

อย่าเอาคนตาบอดนำตาาง อย่าเอาคนตำฟางตามแคร่

อึ้งมือก็หนัง หลังมือก็จิ้น

2. กระแสความคิดที่มีศาสนาพราหมณ์เป็นพื้นฐาน

ศาสนาพราหมณ์ได้เข้ามาเผยแพร่บนแผ่นดินไทยพร้อมกับการอพยพของคนอินเดียซึ่งสันนิษฐานจากศิลปวัตถุที่ค้นพบทางภาคใต้ แล้วคาดกันว่าน่าจะก่อนพุทธศาสนา เพราะศิลปวัตถุรูปพระนารายณ์หรือพระวิษณุ ซึ่งพบที่วัดศาลาที่ อ.ไชยา จ.สุราษฎร์ธานี มีอายุราวพุทธศตวรรษที่ 10 (ปัจจุบันอยู่ที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติพระนคร) เป็นประติมากรรมที่แสดงอิทธิพลอินเดียที่เก่าที่สุดซึ่งพบได้ในคาบสมุทรของประเทศไทย

นอกจากนี้ยังมีประติมากรรมรูปพระวิษณุที่ จ.นครศรีธรรมราช อายุราวพุทธศตวรรษที่ 10 (พิพิธภัณฑสถานแห่งชาตินครศรีธรรมราช) ต่อมาลัทธิ

ไศวนิกายได้เข้ามาแพร่หลาย ความเชื่อในพระศิวะเป็นใหญ่ได้เกิดขึ้น จึงมีการสร้างรูปเคารพของพระศิวะ และศิวลึงส์เพื่อบูชา เช่น เอกามุขลึงค์ พบที่สถานีรถไฟหนองหวาย อ.ไชยา จ.สุราษฎร์ธานี อายุประมาณกลางพุทธศตวรรษที่ 11 ถึงกลางพุทธศตวรรษที่ 12 เอกามุขลึงค์นี้เป็นศิวลึงค์ที่มีพระพักตร์ของพระศิวะประดับบนส่วนยอด

นอกจากนี้ยังมีความเชื่อในพระเป็นเจ้าของอื่น ๆ เช่น พระพรหม พระอินทร์ พระพิฆเนศ พระพิรุณ พระอัคนี ฯลฯ แต่ไม่มีใครมีอิทธิพลมากเท่ากับพระนารายณ์และพระอิศวร ซึ่งมีอิทธิพลต่อความคิดของคนไทยอย่างต่อเนื่องตลอดมา โดยผ่านระยะเวลาของยุคศรีวิชัย ลพบุรี สุโขทัย อยุธยา และรัตนโกสินทร์ ปรัชญาธรรมในศาสนาพราหมณ์ของทั้งสองนิกายนี้ จึงซึมซับอยู่ในความคิดของคนไทย และได้แสดงออกมาในรูปของประเพณี วัฒนธรรม ศิลปกรรม และวรรณกรรม ปรัชญาธรรมที่สำคัญของศาสนาพราหมณ์ คือ ความเชื่อที่ว่า มีพระผู้เป็นเจ้า ทรงเป็นอันติมสัจสูงสุด ทรงเป็นผู้สร้าง ผู้รักษาและผู้ทำลายโลก พระองค์ดำรงอยู่เหนือความเป็นไปของสิ่งทั้งหลาย พระองค์มีพระกายทิพย์ แต่การมีร่างกายของพระองค์ไม่เป็นเหตุให้พระองค์ติดข้องในวัฏสงสาร เพราะพระองค์เป็นเจ้าแห่งกฎแห่งกรรม เพราะพระองค์เป็นสิ่งสมบูรณ์สูงสุดในสากลจักรวาล

ถ้าเป็นไวษณพนิกายจะมีแนวคิดที่ว่า พระนารายณ์เป็นใหญ่สูงสุด ทรงมีพระชญาพระนามว่า พระลักษมี มีสัตว์พาหนะคือครุฑ พระองค์ทรงประทับที่เกษียณสมุทร และเพื่อที่จะช่วยเหลือผู้สักการบูชาและภักดีต่อพระองค์ พระองค์จะสำแดงตนโดยอวตารมาเกิดในโลกมนุษย์เป็นสัตว์บ้าง มนุษย์บ้าง แล้วแต่เหตุการณ์

ถ้าเป็นไศวนิกายจะมีแนวคิดที่ว่าพระศิวะ

เป็นใหญ่สูงสุดทรงมีพระชายาพระนามว่าพระแม่อุมา มีสัตว์พาหนะคือวัว พระองค์ทรงประทับที่เขาคิชฌกูฏ ซึ่งพวกไศวนิกายเชื่อกันว่าเป็นศูนย์กลางของโลก

ทั้งสองนิกายนี้ได้เข้ามาเผยแพร่ในประเทศไทย ได้ปรากฏหลักฐานซึ่งมีทั้งเทวรูป และศิวิลิ่ง โดยเฉพาะไฉวนิกายนั้น ได้เข้ามาเผยแพร่อย่างต่อเนื่องและยาวนานกว่า จึงปรากฏหลักฐานเทวรูปพระนารายณ์ และเทวสถานหลายแห่ง แต่ที่เป็นฝีมือช่างไทยนั้น ได้แก่ ปรากฏวัดศรีสวย จังหวัดสุโขทัย มีการสร้างเป็นปราสาทสามยอดแบบขอม และมีการปั้นปูนรูปพระอิศวรและพระนารายณ์ปางต่างๆ แต่ประยุกต์ตามมุมมองแบบไทย โดยมีการตกแต่งด้วยลวดลายไทย ทำให้เห็นถึงการประสานกันระหว่างแนวคิดแบบศาสนาพราหมณ์ และแนวคิดแบบไทย นอกจากนี้พวกศาลหลักเมืองต่างๆ ก็เป็นอิทธิพลของศาสนาพราหมณ์ทั้งสิ้น โดยที่คนไทยเป็นผู้สร้างตามรูปลักษณะในมนต์คติของตน เช่น ที่สุโขทัยจะปรากฏว่ามีทั้งศาลหลักเมือง ศาลเทพารักษ์ และหอเทวลัยมหาเกษตรพิมาน โบราณสถานเหล่านี้สร้างขึ้นเพื่อประดิษฐานเทวรูป เพราะมีพวกศิลปินวัตถุต่างๆ ปรากฏให้เห็น

นอกจากสมัยสุโขทัยแล้ว สมัยอยุธยาและรัตนโกสินทร์ยังคงได้รับอิทธิพลจากศาสนาพราหมณ์อย่างต่อเนื่องเช่นกัน ที่ปรากฏชัดเจนที่สุด คือ สมัยรัตนโกสินทร์ มีหลักฐานทั้งศาลหลักเมือง และ เสาชิงช้า ซึ่งเป็นที่มาของพิธีตรียัมปวายของศาสนาพราหมณ์

อนึ่ง การสร้างพระปราสาทของไทยนั้นน่าจะได้อิทธิพลมาจากความเชื่อถือของพราหมณ์ตามแบบขอม จึงนิยมสร้างอาคารคล้ายกับภูเขา และตั้งบนฐานที่ซ้อนกันหลายชั้นเหมือนกับเขาพระสุเมรุ ซึ่งเป็นที่ประทับของพระเป็นเจ้า บริเวณองค์ปราสาทนิยมทำ

ปูนปั้นระดับ มีลวดลายเป็นพระนารายณ์บ้าง ลายครุฑบ้าง แล้วแต่ความนับถือ ต่อมาคนไทยได้พัฒนารูปแบบของปราสาทจนเป็นรูปแบบของตนเอง ดังจะพบได้จากพระปราสาทสมัยต่างๆ นับตั้งแต่สุโขทัยเป็นต้นมาจนถึงสมัยรัตนโกสินทร์ ทำให้เห็นถึงนิสัยแห่งความประนีประนอมและการขบถดัดแปลงจากต้นฉบับมาสู่รูปแบบของตนเอง

ตามที่กล่าวมาแล้วนี้ เราจะเห็นได้ว่าอิทธิพลของศาสนาพราหมณ์มีผลต่อแนวคิดของคนไทย ทั้งในด้านอภิปรัชญาและจริยธรรม กล่าวคือ ในด้านอภิปรัชญานั้นเชื่อว่าพระเป็นเจ้าเป็นสิ่งสูงสุดเป็นทั้งผู้สร้าง คุ้มครองรักษา และทำลาย ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับภาวะแห่งนิยายใดมีอิทธิพลมากกว่ากัน ถ้าเป็นไฉวนิกาย พระนารายณ์เป็นพระเจ้าสูงสุด แต่ถ้าไศวนิกายเป็นใหญ่ พระศิวะก็จะมีอิทธิพลต่อการสร้างศิลปวัฒนธรรม ทั้งสองความเชื่อนี้มีผลต่อความเชื่อในเรื่องความเป็นสมมติเทพของพระมหากษัตริย์ ซึ่งได้รับมอบอำนาจมาจากพระเป็นเจ้า มาปกครองมนุษย์ โดยเฉพาะไฉวนิกายนั้นมีอิทธิพลต่อสถาบันกษัตริย์ในสมัยโบราณมาก ในการสร้างปราสาทราชวังจึงนิยมแกะสลักรูปพระนารายณ์หรือสัตว์พาหนะ คือ ครุฑ และยกย่องครุฑเป็นสัตว์สัญลักษณ์ของพระมหากษัตริย์ไทย และพระนามของพระมหากษัตริย์ไทยในอดีตส่วนมากจะมีคำว่า “ราม” หรือ “รามา” ซึ่งเป็นปางหนึ่งในอวตาร 10 ปาง ของพระนารายณ์ และเมื่อพระมหากษัตริย์สวรรคต จะนิยมสร้างที่เผาศล้ายเขาพระสุเมรุเพื่อถวายพระเพลิงนำดวงวิญญาณไปสู่สวรรค์

นอกจากนี้ กฎระเบียบและจารีตประเพณีที่เกิดขึ้นโดยพระมหากษัตริย์จะมีความเข้มแข็ง และเด็ดขาดมาก เพราะมีการนำเอาอภิปรัชญาเข้ามา

เสริมส่ง เช่น การถือน้ำพิพัฒน์สัตยา ซึ่งเราจะพบได้จากวรรณกรรมโองการแข่งน้ำในสมัยกรุงศรีอยุธยา ซึ่งเป็นวรรณกรรมที่เกี่ยวกับการตักน้ำสาบานเพื่อเรียกร้องความจงรักภักดีจากข้าราชการบริพารโดยใช้วิธีการสาปแช่งและให้พรเพื่อสร้างพื้นฐานของความยำเกรงพิธีนี้สืบต่อกันมาจนถึงสมัยรัตนโกสินทร์และจากจุดนี้เป็นอีกเหตุหนึ่งที่ทำให้เกิดระบบเจ้าขุนมูลนายและระบบศักดินา และผลจากระบบนี้ทำให้เกิดหลักจริยธรรมของคนไทยในเรื่องของความนอบต่อผู้อาวุโส ความอ่อนน้อมถ่อมตน ความสุภาพอ่อนโยน ความกตัญญูรู้คุณ ความซื่อสัตย์ และความจงรักภักดี ซึ่งเราสามารถค้นหาปรัชญาชีวิตเหล่านี้ได้จากสุภาษิตพระร่วง เช่น

1. อาสาเจ้าจนตัวตาย อาสานายจนพอแรง
2. อย่างนั่งชิดผู้ใหญ่ อย่าใฝ่สูงให้พ้นศักดิ์
3. เป็นคนอย่าทำใหญ่ช้าคนไพร่อย่าไฟฟุณ
4. อย่างขัดแข็งผู้ใหญ่ อย่าใฝ่ตนให้เกิน
5. ครูปาสอนอย่าโกรธ โทษตนผิดพึงรู้
6. มีสินอย่าอวดมั่ง ผู้เฒ่าสั่งจงจำความ
7. อयरี้ร่านแก่ความ ประพฤติตามบุรพ
ระบบ
8. อย่าตี้นยกยอดตน

นอกจากนี้ยังมีแนวคิดในเรื่องจิตวิญญาณตามแบบพราหมณ์ ได้เข้ามาผสมผสานกับแนวคิดในพุทธศาสนา คนไทยบางกลุ่มจึงเชื่อกันว่าวิญญาณหรือจิตนั้นมีดวงเดียวเป็นแสงแวววาวจะออกจากตัวคนเมื่อตายไปแล้ว และจะไปจุติในร่างใหม่อย่างไรนั้นขึ้นอยู่กับกรรมของแต่ละบุคคล แต่ถ้าในขณะที่บุคคลนอนหลับอยู่นั้นจะมีเจตภูมิจึงเป็นแสงไฟดวงๆ ออกจากร่างท่องเที่ยวไปเรื่อยๆ แล้วก็กลับมาเข้าร่างเราจึงมักจะฝันว่าไปเที่ยวที่นั่นบ้างที่โน่นบ้าง แต่จิตตามนัยนี้มีเพียงดวงเดียวจึงต่างจาก

จิตในความหมายที่ปรากฏอยู่ในพระไตรปิฎกทางพุทธศาสนา

ความเชื่อในศาลพระภูมิก็ดี ศาลหลักเมืองก็ดีสืบเนื่องมาจากเรื่องจิตและวิญญาณประสานกับความเชื่อดั้งเดิมในเรื่องผี คนไทยจึงนิยมสร้างศาลพระภูมิตามบ้าน และเวลาตั้งเมืองจะต้องตั้งศาลหลักเมืองซึ่งมีเกือบทุกจังหวัดในประเทศไทยและเวลาตั้งศาลเหล่านี้ก็ต้องมีพิธีกรรมโดยพราหมณ์เป็นผู้ทำพิธี ไม่ว่าจะเดินทางไปไหนเมื่อออกจากบ้านก็ต้องไหว้พระภูมิ เมื่อกลับเข้าบ้านก็ต้องไหว้พระภูมิอีก เมื่อพบศาลใดตั้งอยู่ก็จะแสดงความเคารพนบถ คนไทยกับความอ่อนน้อมจึงเป็นสิ่งที่แยกกันไม่ออกและนิสัยอีกอย่างหนึ่งที่เกิดขึ้นตามมาคือ “ไปลามาไหว้”

3. กระแสความคิดปรัชญาไทยที่มีศาสนาพุทธเป็นพื้นฐาน

ศาสนาพุทธได้เข้ามาเมื่ออิทธิพลบนแผ่นดินไทยในอายุที่ไล่เลี่ยกับศาสนาพราหมณ์ โดยนิกายเถรวาทได้เข้ามาเผยแพร่ก่อนในสมัยทวารวดี หลังจากนั้นมานิกายมหายานได้เข้ามามีบทบาทแทนที่ในสมัยศรีวิชัย ทั้งสองนิกายนี้ได้ผลัดกันมีอิทธิพลบนแผ่นดินไทยตลอดมา แต่การเผยแพร่นั้นไม่ได้เน้นไปในทางทำลายหรือโจมตีฝ่ายใด เพียงแต่เป็นการเปลี่ยนรูปแบบของการนับถือและการสร้างรูปเคารพรวมทั้งเปลี่ยนรูปแบบแห่งวัฒนธรรม โดยภาพรวมภายนอกดูเหมือนต่างกัน แต่รากฐานของทั้งสองนิกายนี้ได้แสดงให้เห็นถึงความเคารพยกย่องในองค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า แม้ว่าจะมหายานจะมีพระพุทธรูปเพิ่มขึ้นมาและมีการยกย่องพระโพธิสัตว์แต่ไม่ได้ทำให้ความเชื่อในพุทธ-ศาสนาลดน้อยลงเลยซ้ำยังเป็น การช่วยตอกย้ำความเชื่อถือในพุทธ

ศาสนาให้มีมากขึ้นและสืบเนื่องยาวนานมาจนถึงทุกวันนี้

ฉะนั้นถ้าเราจะศึกษาปรัชญาไทย ภาพรวมที่ปรากฏชัดเจนนมากที่สุด คือ ปรัชญาไทยที่มีพุทธศาสนาเป็นพื้นฐาน โดยขอบเขตของปัญหาที่กล่าวถึงนั้นจะอยู่ในประเด็นดังนี้ คือ

1. นิพพาน คือ อันติมสัจจ์
2. ทุกข์และการดับทุกข์
3. ความไม่เที่ยงของชีวิต
4. ความไม่ใช่อัตตวน และความไม่ยึดถือในอัตตวน
5. นรกและสวรรค์
6. บุญและบาป
7. จิตและวิญญาณ
8. กรรมและการเกิดใหม่
9. วิธีแห่งการดำเนินชีวิตให้ปกติ
10. วิธีแห่งการสร้างปัญญา

ประเด็นปัญหาเหล่านี้ เราสามารถสืบค้นหาปรัชญาไทยได้จากงานวรรณกรรมและศิลปกรรม นับตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันที่ปราชญ์ไทยได้รจนาและรังสรรค์ไว้โดยสรุปอย่างกว้างๆ แล้วมีดังนี้ คือ

อภิปรัชญา

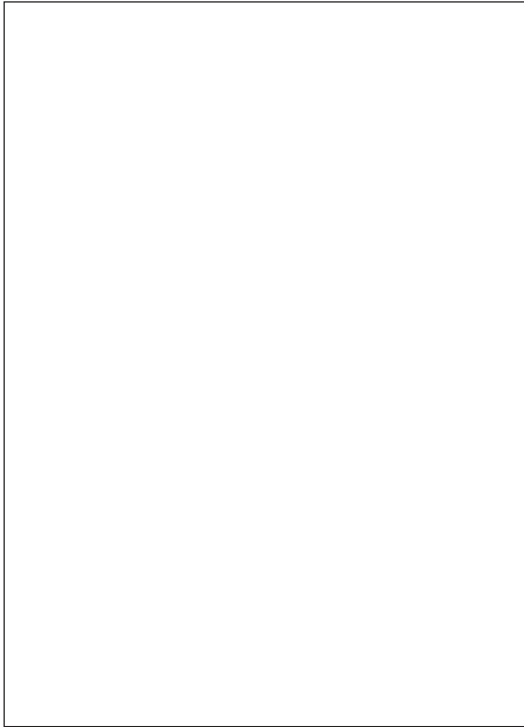
พุทธศาสนาเชื่อว่าพระนิพพานเป็นเป้าหมายสูงสุดของชีวิต ส่วนสวรรค์เป็นเพียงรางวัลสำหรับผู้ทำความดีละความชั่ว แต่ยังไม่สามารถหลุดพ้นจากวัฏสงสาร ซึ่งแนวคิดนี้เราจะพบได้ในไตรภูมิพระร่วง ซึ่งแต่งขึ้นในรัชสมัยพญาลิไท และในหนังสือเรื่อง “นิพพาน” และ “นิพพานที่นี้และเดี่ยวนั้น” ของท่านพุทธทาสภิกขุ

นอกจากนี้เราอาจศึกษาได้จากภาพเขียนตามวัดต่างๆ ในประเทศไทย เช่น ภาพวาดพวก

เทวดาทั้งหลายที่เข้าเฝ้าพระพุทธเจ้า หรือภาพวาดพระพุทธรองค์เสด็จลงจากสวรรค์ชั้นดาวดึงส์หลังจากโปรดพุทธมารดา ภาพวาดเหล่านี้แสดงว่าคนไทยเชื่อเรื่องนรก-สวรรค์ แต่ทั้งนรกและสวรรค์ยังคงต่ำได้จากพระพุทธรองค์ซึ่งอยู่พ้นจากสภาวะเหล่านี้ พระเจ้าของพราหมณ์ได้ถูกลดบทบาทลงเป็นเพียงเทวดาที่อยู่ภายใต้กฎแห่งกรรม และเทวดาเหล่านี้ยินดีที่จะได้ฟังธรรมของพระพุทธรองค์ เพื่อยกระดับจิตใจให้สูงขึ้นไปอีกจนสามารถหลุดพ้นเข้าสู่พระนิรวาณ

สัญลักษณ์ของพระนิพพาน เราจะพบได้จากส่วนสถาปัตยกรรมบนยอดสุดที่เรียกว่าหยดน้ำค้าง ซึ่งอยู่ตอนบนของปล้องไฉน ส่วนที่เป็นบัลลังก์ของเจดีย์นั้น หมายถึง บัลลังก์พระมหากษัตริย์ของพระพุทธเจ้า ส่วนองค์เจดีย์นั้นพัฒนามาจากสถูปสัญลักษณ์ เป็นตัวแทนของที่เฝ้าศพ

นอกจากเชื่อในพระนิพพานแล้วชาวพุทธยังเชื่อว่าพระพุทธเจ้ามีอยู่จริง มีตัวตนในประวัติศาสตร์และเป็นตัวอย่างแก่นุชนุษย์ที่จะดำเนินตาม สำหรับฝ่ายเถรวาทนั้นเชื่อว่าพระพุทธรองค์เมื่อเข้าถึงพระนิพพานแล้ว สิ่งที่เหลืออยู่ คือ พระเมตตาคุณ พระปัญญาคุณ และพระบริสุทธิคุณ จึงนิยมสร้างรูปเคารพเป็นองค์พระพุทธรเจ้ามากกว่ารูปเทวดาหรือเทพเจ้าอื่นๆ เพราะเมื่อใดที่มองพระพักตร์ของพระพุทธรองค์ จะได้ระลึกถึงคำสอนและบังเกิดความสุขสงบ การสร้างพระพุทธรูปจึงไม่ได้มีจุดประสงค์ในการค้าและไม่ได้เก็บไว้เพื่อเป็นของเก่า แต่สร้างเพื่อเตือนใจให้บุคคลกระทำตามพระพุทธรองค์ เมื่อใดที่จิตเร้าร้อนเมื่อมองพระพักตร์จะได้เย็นลงปัญญาจะเกิดขึ้นเพื่อแก้ไขปัญหาต่อไป

แต่ถ้าเป็นพวกมหายาน พวกเขาเชื่อกันว่า พระพุทธองค์ไม่ได้ดับไป แต่ยังคงประทับฟังความทุกข์ยากของมนุษย์อยู่เสมอ และพระพุทธเจ้าไม่ได้มีองค์เดียว แต่มีเป็นจำนวนมาก โดยที่มีพระอภิปุทธเป็นพระพุทธเจ้าองค์แรกของโลก นอกจากนี้มีพระพุทธเจ้าที่มหายานชอบสร้าง คือ พระพุทธโภชชยคุรุผู้รักษาโรคภัยไข้เจ็บ สัญลักษณ์สำคัญคือ หม้อน้ำมนต์หรือผลสมอวางอยู่ในพระหัตถ์ขวา แต่ถ้าเป็นรูปพระพุทธเจ้า 3 องค์บนฐานเดียวกัน แสดงว่าเป็นรูปสัญลักษณ์ตามคติตรีกาย คือ กายทั้ง 3 ของพระพุทธองค์ที่สำแดงออกมาในรูปของ นิรมานกาย คือ กายแบบมนุษย์ สัมโภคกาย คือ กายของพระพุทธองค์ในสวรรค์แดนสุขาวดีที่ปรากฏเฉพาะพระโพธิสัตว์ และธรรมกาย คือ กายธรรม

นอกจากนี้ตามพระปรารภต่าง ๆ ที่ได้รับอิทธิพลของพุทธศาสนา มหายาน มักจะพบรูปเคารพของพระพุทธเจ้า พระโพธิสัตว์ และนาง

ปัญญาบารมีหรือปรัชญาปารมิตาโดยตั้งเรียงกัน ให้พระพุทธเจ้าอยู่ตรงกลางพระโพธิสัตว์นิยมตั้งเบื่องขวา และนางปรัชญาตั้งเบื่องซ้าย แต่ถ้าเป็นพุทธมหายานในภาคใต้จะพบพระโพธิสัตว์อวโลกิเตศวรมากที่สุด เพราะในแถบนี้ได้รับอิทธิพลจากอินเดียโดยตรงไม่ต้องผ่านขอมเหมือนยุคลพบุรี พุทธศาสนาในภาคใต้นั้นเจริญมากในยุคศรีวิชัย โดยเฉพาะบริเวณ จ.สุราษฎร์ธานี แถบกาญจนดิษฐ์ และไชยา มีซากเมืองโบราณ และพบศิลปวัตถุ พระโพธิสัตว์เป็นจำนวนมาก สันนิษฐานกันว่าพระพักตร์พระโพธิสัตว์นั้นเป็นพระพักตร์ของกษัตริย์ในชุมชนนั้นๆ เพราะพวกเขาเชื่อกันว่าพระมหากษัตริย์คือ พระโพธิสัตว์ที่อวตารลงมาเพื่อช่วยเหลือผู้ทุกข์ยาก

ในสมัยสุโขทัยและอยุธยาตอนต้น มีการสร้างเจดีย์ 5 ยอด เข้าใจกันว่าแทนพระพุทธเจ้า 5 พระองค์ คือ พระพุทธกุกุสันโธ พระพุทธโกนาคมน์ พระพุทธกัสสป พระพุทธโคดม และพระศรีอริยเมตไตรย์ ซึ่งทั้งหมดนี้เป็นพระพุทธเจ้าในกาลป์ของเรา แต่ถ้าเป็นอิทธิพลของขอมนิยมสร้างปรารภสามยอด ปรารภองค์กลาง หมายถึง พระอภิปุทธ ปรารภองค์ขวา หมายถึง พระอวโลกิเตศวร ปรารภองค์ซ้าย หมายถึง นางปรัชญาปารมิตา ซึ่งจะพบได้ที่วัดพระพายหลวง จ.สุโขทัย มีปรารภ 3 ยอด เป็นฝีมือสร้างโดยคนไทย

ญาณวิทยา ทฤษฎีความรู้ของไทยนั้นไม่ได้มีการเขียนจำแนกอย่างพิสดารดังเช่นตะวันตก แต่แหล่งความรู้ที่คนไทยเชื่อว่าจะสามารถนำมนุษย์ไปสู่การค้นพบความจริงนั้นได้ เคยกล่าวไว้ในวรรณกรรมต่างๆ เช่น **สุภาษิตพระร่วง** ซึ่งกล่าวไว้ว่า

“เมื่อน้อยให้เรียนวิชา

“อย่าปลุกผีกลางคลอง อย่าปองเรียน

สิ้นเมื่อไหร่ ฝ่าไฟโศกภัยท่าน ฝ่าริษานแก่ความ ประพศิตตามบุรพ
 ระบอบ เอาแต่ชอบเสียพิศ ฝ่าประกอบกิจเป็นพาล ฝ่าอวดหาญแก่เพื่อน
 เข้าเดือนอย่าลืมพรา หน้าศีกอย่างอนใจ ไปเรือนท่านอย่างนังนาน การเรือน
 ตนเร่งคิด ฝ่านั่งขีดพู่ใหญ่ ฝ่าไฟสูงให้พันศักดิ์ ที่รักอย่าดูถูก ปลุก
 ไบตรีอย่ารู้ร้าง สร้างกุศลอย่ารู้โรย ฝ่าโดยคำคนพลอย เข็นเรือทอด
 กลางถนน เป็นคนอย่าทำใหญ่ ฝ่าคนไพร่อย่าไฟพุน คนขุนนางอย่าโหด โทษ
 ตนพิศรำพึง ฝ่าคะเนถึงถึงโทษท่าน หว่านพืชจักเอาพล เลี้ยงคนจักกินแรง
 ฝ่าขัดแข็งพู่ใหญ่ ฝ่าไฟตนให้กิน เดินทางอย่าเดินเปลี่ยน น้ำเชี่ยวอย่า
 ขวางเรือ ที่ชุ่มเสื่อจงประหยัด เร่งระมัดพินไฟ ตนเป็นไทยอย่าคบกาล ฝ่า
 ประมาทท่านพู่ดี มีสินอย่าอวดมั่ง พู่เต่าสั่งจงจำความ ที่ขวกหนามอย่า
 เสียเทือก ทำริ้วเรือไว้กับตน คนรักอย่าวางใจ ที่มีภัยพึงหลีกเลี่ยง บลิกตนไป
 โดยด่วน ได้ส่วนอย่ามีมาก ฝ่ามีปากว่าคน รักตนกว่ารักทรัพย์ ฝ่าได้
 รับของเขิน เห็นงามตาอย่าปองของพาท่านอย่ารับ ที่กับจงมีไฟ ที่ไป
 จงมีเพื่อน ทางแถวเดือนโคลคลา ครุมาสอนอย่าโกรธ โทษตนพิศพิงรู้ สู้
 เสียสินอย่าเสียศักดิ์ ฝ่ากัดอย่าด่วนเคียด ฝ่าเมียดเสียดแก่มิตร ที่พิศช่วย
 เตือนตอ ที่ชอบช่วยยกยอ ฝ่าชอบของรักมิตร ชอบขีดมักจางจาก พว
 ภารูปากปราศัย ความในอย่าไขเขา ฝ่ามิวเมาเมื่องนิตย คึดตรองตรึก
 กุกเมื่อ พิงพินเพื่อต่อญาติ รู้ที่ลาดที่หาญ คนพาลอย่าพาลพิศ ฝ่า
 พุกมิตรไมตรี เมื่อพาทพิศตอ จงบนอบพู่ใหญ่ ฆ่าไล่เล่นหลีกหลบ
 ลุขานชนอย่าขบตอ ฝ่ากอประจิตริษยา เจรจาตามคดี ฝ่าปลุกพิ
 กลางคลอง ฝ่าปองเรียนอากรรพณ์ พลันฉิบหายวายม้วย ฝ่ายล
 เยี่ยงด้วยแตกมิตัด จงยลเยี่ยงสัมฤทธิ์แตกมิเสีย ลุกเมียดอย่าวางใจ กำนใน
 ฝ่านำออก ฝายนอกเข้าน่าเข้า อาสาเจ้าจนตัวตาย อาสานายจนพอแรง
 ของแพงอย่ามักกิน ฝ่ายีนคำคนโลก โอบอ้อมเอาใจคน ฝ่ายลแต่เหตุใกล้
 กำนไก่อ่าหมายโทษ คนโหดให้เอ็นดู ยอครุยอต่อหน้า ยอเข้าเมื่อแล้วกิจ
 ยอมิตรเมื่อลับหลัง ลุกเมียดอย่าสรรเสริญ เยียวสะเทินจะอดสู ฝ่าชง
 ครุชงมิตร พิศอย่าเอาเอาแต่ชอบ นอบตนต่อพู่เต่า ฆ่าออกอย่าวางใจ

ระวังระไวหน้าหลัง เยี้ยวพู่ชิงจะคอยโกษ อย่างริ้วโกรธเนืองนิตย์ พิ้วพิดปลิดไปร้าง
 ข้างตนไว้อาวุธ เครื่องสรรพพยากรณ์อย่างวางจิต คิดทุกขบในสงสาร อย่างทำการที่พิด คิด
 ขวนขวายที่เชอบ โต้ตอบอย่าเสียคำ คนบ่าอย่างร่วมรัก พรรคพวกพึงทำนุ ปลูกเอา
 แรงทั่วตน ยลเยี่ยงไถ่นกกระทา พาลุกหลานมากิน ระเบียบอย่าฟังคำ การจะ
 อย่างด่วนได้ อย่างใช้คนบังคับ ทดแทนคุณท่านเมื่อยาก ฟากขอรักจงพอใจ เพ้าก้ายไถ
 อย่างกรนง กักตังงอย่าเกียด เจ้าเคียดอย่าเคียดตอบ นบนอบใจใสสุกรี อย่างุดคน
 ด้วยปาก อย่างพาพิดด้วยหู อย่างเลียนครุเตือนดำ อย่างรักล่าวคำคด คนทรยศอย่าเชื่อ
 อย่างเพ็เพื่อความพิด อย่างผูกมิตรคนจร ท่านสอนอย่าสอนตอบ ความชอบจำใส่ใจ
 ระวังระไวก็ไปมา เมตตาทอต่อมิตร คิดแล้วจึงเจรจา อย่างนิทาผู้อื่น อย่างต้นยกยอ
 ตน คนจนอยู่ดูถูก ปลูกไมตรีทั่วชน ตระกูลตนจงคำนับ อย่างจับลิ้นแก่คน ท่านรักตน
 จงรักตอบ ท่านนอบตนจงนอบแทน ความแค้นให้ประหยัด เพ้ากษัตริย์เพลิงจู่ อย่างดู
 กว่าน้อย หึงห้อยอย่างแข่งไฟ อย่างปองภัยต่อท้าว อย่างมักหัวพลันแตก อย่างเข้าแบก

จาข้าง อย่างออกทางขุนนาง ปางมีเชอบ
 ท่านช่วย ปางบ่วยท่านชิงชัง พิวะบงบง
 จงลับ พิวะจับจับจงมัน พิวะคั้นคั้นจนตาย
 พิวะหมายหมายจงแก่ พิวะแก่แก่จนกระจ่าง
 อย่างรักห่างกว่าเชิด คิดข้างหน้าอย่างดูเบา
 อย่างถือเอาต้นกว่าสิก เมื่อข้าศึกระวังตน
 เป็นคนเรียนความรู้จงยิงพู่พู่มีศักดิ์ อย่าง
 มักง่ายมีดีอย่างตั้งใจให้แก่กาอย่าตีปลาหน้าไซ
 อย่างใจเบาจนหนัก อย่างตีสุนัขห้ามแห่า ข้า
 เก่าร้ายอดเอา อย่างรักหากว่าผม อย่าง
 รักลมกว่าน้ำ อย่างรักต่ำกว่าเรือ อย่าง
 รักเดือนดีกว่าตะวัน สบสิ่งสรรพโอราก
 พู่เป็นปราชญ์พึงสะดับ ตรีบริตรอง
 ปฏิบัติ โดยอรรถอันด่องดวอน แดลงเลศ
 เหตุเลศล้วน เลิศอ้างทางธรรมแลนา

บัน เิจดจำแนก
 พิศดาร ความเอย
 ทิต ยุบลบรรหาร
 เหตุไว้
 พระ ปันนคราสถาน
 อุดรสุข ไทยนา
 ร่วง ราชนามนี้ได้
 กล่าวถ้อยคำสอน

นอกจากนี้เราสามารถเห็นปรัชญาไทยใน
 วรรณกรรมอื่นๆ อีกเป็นจำนวนมาก เพราะนัก
 ปราชญ์ท่านนิยมเขียนปรัชญาที่อยู่ในรูปแบบของ
 แนวทางที่จะนำมาใช้ปฏิบัติให้เห็นจริงได้ในชีวิตเช่น
 พาลีสอนน้อง กฤษณาสอนน้อง ปัญญาสชาดก และ
 มหาชาติคำหลวง

สำหรับปัจจุบันนี้นักปราชญ์เกิดขึ้นมากมาย
 มีทั้งบุคคลธรรมดาและพระภิกษุสงฆ์ ได้ช่วยกัน
 เรียบเรียงถ้อยคำพิมพ์เป็นหนังสือออกมาเผยแพร่

หลาย หนังสือเหล่านี้มีข้อคิดกินใจแฝงปรัชญาในการดำเนินชีวิตและแสดงให้เห็นถึงจุดหมายปลายทางของชีวิต นักปราชญ์เด่นๆ สำคัญ เช่น พระธรรมโกศาจารย์ (พุทธทาสภิกขุ) พระราชวิสุทธิเมธี (ปัญญาธานภิกขุ) พระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตโต) พระราชสุทธิญาณมงคล (หลวงพ่ोजรัล) พระราชวรมูณี (ประยูร ธรรมจิตโต) อาจารย์รัญจวน อินทรกำแหง คุณหม่อมมรา มลิลลา คุณหม่อมเชวง เดชะโกสยยะ คุณแม่สิริ ภิรมย์ชัย เป็นต้น

นอกจากนี้ยังมีปริศนาธรรมต่างๆ ที่หลวงปู่ทั้งหลายท่านได้เคยกล่าวไว้ แล้วลูกศิษย์ผู้ใกล้ชิดได้รวบรวมนำมาพิมพ์เป็นเล่มออกเผยแพร่ ปริศนาธรรมเหล่านี้คล้ายกับโกอานของเซ็น เพราะเป็นหลักการที่แฝงปรัชญาให้ผู้ฟังต้องขบคิดให้แตกจึงจะเกิดปัญญาเห็นแจ้งในความจริงของชีวิต และเห็นแนวทางที่จะปฏิบัติเพื่อการหลุดพ้น ในที่นี้ขอยกตัวอย่างปริศนาธรรมของหลวงปู่และหลวงพ่อบางองค์พอเป็นสังเขป และเป็นแนวทางที่ผู้ศึกษาทั้งหลายจะได้นำไปปฏิบัติใช้ต่อไป

ปริศนาธรรมของหลวงพ่อดโต (สมเด็จพระพุฒาจารย์โต วัดระฆัง)

สมเด็จพระพุฒาจารย์ (โต) ท่านเป็นเชื้อพระวงศ์พระมหากษัตริย์ โดยเป็นโอรสนอกเสวตฉัตรในพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช เมื่อครั้งดำรงพระยศเป็นเจ้าพระยาจักรีและนางงูต ซึ่งเป็นลูกสาวชาวบ้าน สมเด็จพระโตท่านมีธรรมแปลกๆ สำหรับคนสมัยนั้น เพราะต้องใช้ปัญญาขบคิดกับวิธีการสอนของท่านจึงจะเข้าใจจุดมุ่งหมาย อาทิเช่น เรื่อง

“บิณฑบาตข้าวสารกับหมูดิบ”

วันหนึ่งสมเด็จพระโตได้ออกบิณฑบาตโดยพาย

เรือไปจอดในคลองบางนกแขวกที่มีพวกคริสต์อาศัยอยู่ พวกนี้เห็นว่าท่านมาขอทานเลยใส่บาตรด้วยข้าวสารและหมูดิบ ท่านก็นำข้าวข้าวสารกับหมูดิบมานั่งเคี้ยวฉลองศรัทธา

เรื่องนี้ได้ทึ่งทำให้คิดว่า บิณฑบาตอย่างไรก็ควรฉันอย่างนั้น พระภิกษุไม่ควรเลือกของ แต่จงยินดีในสิ่งที่เขาได้ให้มา และอีกเรื่องหนึ่ง คือ เรื่อง

“ช่วยขโมย”

วันหนึ่งสมเด็จพระโตจำวัดในกุฏิที่วัดระฆัง เจ้าขโมยได้เจาะพื้นกุฏิเพื่อล้วงเอาของที่วางเก็บบนพื้น ในขณะที่ใช้มือล้วงเพื่อหยิบของนั้น มือเอื้อมไม่ถึง สมเด็จพระโตท่านช่วยโดยใช้ไม้เขี่ยของนั้นๆ ไปให้ใกล้มือขโมย

จากนั้นเจ้าขโมยก็พยายามจะลักเอาเรือของท่านที่ได้กุฏิ ในขณะที่พยายามเช่นนั้นเกิดเสียงดัง ท่านได้เปิดหน้าต่างสอนขโมยว่า

“เขินเบาๆ หน่อยจะ ถัดลงไปพระท่านได้ยินจะตีเอา เจ็บเปล่าๆ จะ เขินเรือบนที่แห้งต้องใช้หมอนรองทำให้ไต่ก่อนจะ จึงจะลั้งสะดวกดี เรือก็ไม่ซ้าไม่รั่วจะ” ฝ่ายเจ้าขโมยเกรงใจไม่เขินอีกต่อไป

นอกจากสมเด็จพระโตแล้ว ในยุคปัจจุบันมีหลวงปู่ที่น่าสนใจอีกรูปหนึ่ง วิธีการให้ความรู้ก็เป็นแบบปริศนาธรรมเช่นกัน ท่านผู้นั้น คือ **พระครูหันต-ปัญญาภรณ์** หรือหลวงปู่ดุลย์ อตุโล ซึ่งเราสามารถอ่านได้จากหนังสือ “หลวงปู่ฝากไว้”

วันหนึ่งมีสุภาพสตรีกลางคนผู้หนึ่งเข้ามานมัสการหลวงปู่เพื่อขอของดีจากหลวงปู่ ในขณะที่หลวงปู่ไม่ค่อยสบาย หลวงปู่จึงเจริญพรว่า “ของดีก็ต้องภาวนาเอาจึงจะได้ เมื่อภาวนาแล้วใจสงบ กาย

วาก็สงบ แล้วกายก็จะดี วาจาใจก็จะดี เราก็อยู่ดี มีสุขเท่านั้นเอง” สุภาพสตรีนั้นจึงตอบว่า “ดิฉันมีภาระมาก ไม่มีเวลายานั่งภาวนา งานราชการก็รัดตัวมาก มีเวลาที่ไหนมาภาวนาได้คะ”

หลวงปู่จึงตอบให้แง่คิดว่า

“ถ้ามีเวลาสำหรับหายใจ ก็ต้องมีเวลาสำหรับภาวนา”

และเรื่อง **“มีแต่ไม่เอา”**

วันหนึ่งมีผู้ถามหลวงปู่ว่า ท่านยังมีความโกรธอยู่หรือไม่

หลวงปู่ตอบว่า “มีแต่ไม่เอา”

นอกจากหลวงปู่ดูลย์แล้ว ผู้ที่มีลีลาในการสอนปริศนาธรรมอีกท่านหนึ่งคือ **พระอาจารย์วรศักดิ์ ธรรมโม** แห่งวัดสวนโมกขพลาราม ท่านได้เขียนไว้ในหนังสือ **วรัทมมในฝนประปราย** ได้ให้แง่คิดทางปรัชญาที่น่าสนใจหลายเรื่อง ในที่นี้จะยกมาเพียงบางเรื่อง มีดังนี้

เรื่องนี้สำคัญกว่า

■ ■ ■ “อาจารย์ครับ พระพุทธเจ้าฉันเนื้อ หรือฉันเจ ?”

“เนื้อหรือเจ ก็หลับตาฉันเข้าไปเหอะ !”

ไม่สนใจตัวเอง

“อาจารย์ครับ ศาสนาสอนให้ดับทุกข์ ดับกิเลส ไข้ใหม่ครับ ?”

“ใช่”

“แต่ผมว่าคนที่ไม่มีทุกข์ ไม่มีกิเลสในโลกนี้ ไม่มีล่ะ ?”

“มี”

“ใคร ? ที่ไหน ?”

“เรา เมื่อไม่มีกิเลส ที่ไหนก็ได้”

นอกจากจริยศาสตร์จะปรากฏในวรรณกรรมและปริศนาธรรมแล้ว เราสามารถค้นหาได้จากภาพวาดในวัดต่างๆ เพราะภาพเขียนเหล่านี้เป็นเครื่องเตือนใจและเป็นคัมภีร์สำหรับสอนธรรมะให้แก่ผู้ไม่รู้หนังสือได้อย่างดี เช่น ภาพวาดในหอพระไตรปิฎก วัดระฆังที่เกี่ยวกับบอสุภกัมมัญฐานและเวสสันดรชาดก ภาพวาดฝาผนังที่วิหารหลวงวัดพระบรมธาตุ อ.ลับแล จ.อุตรดิตถ์ เป็นภาพมารผจญขนาดใหญ่เต็มฝาผนัง ด้านบนเหนือประตู และภาพเมืองนรกในโบสถ์วัดดุสิตาราม กรุงเทพมหานคร เป็นต้น